

BOŽENA NĚMCOVÁ V ZÁMKU A V PODZÁMČÍ

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

Klárku každý miloval, nejvíc však správčův písař; Klárka mu také přála a matka její chválila ho, že je hodný člověk, ale mamsel Sára ho právě proto nenáviděla, chtěla, aby se jí kořil. – Také ji velmi uráželo, že jí „panno“ říkal, a ne „mamsel“. „A což ten písař hrubián, neví, kterak mně říkat? Myslí, že má před sebou sprosté děvče venkovské, že mne tituluje panno?“ schválně jednou Klárince řekla, chtěla jí tím urazit.

„My sprostá venkovská děvčata,“ odpověděla jí Klára velmi vlídně, „nedáme si jinak říkat, to je naše nejkrásnější uctění, ale když vám to nesvědčí, zapovězte si, aby vám tak neříkal. – Však mamsel je chybně vyslovené francouzské slovo mademoiselle, a to znamená též panno.“

„Hledíme – vy mne budete chtít poučovat, co to znamená! Já dávno zapomněla, čemu vy se teprve učit musíte,“ hněvivě jí odsekla mamsel. – Podobné hádky byly často mezi nimi, ale Klára vždy v pravý čas přestala – a tím zavřela ústa i své odpůrnici.

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Úryvek je z první kapitoly, kde čtenář poznává jednotlivé postavy příběhu.

I.

Paní ze Springfeldu se vrací na svůj zámek. Má s sebou mamsel Sáru a pannu Klárku, dívky, které jí šatí a starají se o jejího pejska Joliho. Paní se dříve jmenovala Skočdoplová, ale vymohla si na svém manželovi vznešenější jméno. Napodobuje šlechtu, žije v luxusu a Joliho neskutečně rozmazluje. Sáru nikdo nemá rád, zato panna Klárinka je všemi oblíbená.

II.

V městečku pod zámkem žijí tři skupiny lidí. Páni, chudší a lůza. Mezi lůzu patří i paní Kateřina Karásková se dvěma dětmi. Místní ženy si povídají o jejím nešťastném osudu. Vdala se proti vůli rodičů za zedníka Karáska, který měl nehodu a než zemřel, utratila všechny peníze na jeho léčbu. Nyní musí odejít od rodiny, kde bydlela, protože řádí cholera a oni se bojí nákazy.

III.

Karásková tedy odchází se starším synem Vojtěchem a maličkým Josífkem ze vsi. Je velmi zesláblá, a tak se Vojtěch rozhodl, že poběží do zámku vyžebrať trochu jídla. Měl štěstí, narazil na pannu Klárku a ta mu řekla, ať si pro něco přijde každý den. Po návratu se všichni tři najedli, ale Josífkovi už nebylo pomoci – zemřel.

IV.

Pláč Karáskové a Vojtěcha zaslechl krejčí Sýkora, který poblíž hlídal ovocný sad. Přišel jim pomoci, zařídil pohřeb a vzal si je k sobě. Karásková hned druhý den zemřela na cholera a Sýkora se rozhodl, že si Vojtěcha ponechá.

V.

Vojtěch se má u Sýkorových dobře. V podzámčí však dál řádí cholera a umírá jeden člověk za druhým. Paní ze Springfeldu se bojí, aby nemoc také nechytila. Lékař jí vysvětlí, že se cholera šíří mezi chudými, protože žijí ve špatných podmínkách. Mamsel Sára se zatím smlouvala s Jacquesem, který sloužil u jiných pánů a chtěl lepší místo, že se ho pokusí dostat na zámek. Klárka a zámecký písař Kalina se mají rádi, ale Kalina zatím marně čeká na lepší místo.

VI.

Sára a Jacques si povídali, ačkoli se Sára měla starat o Joliho. Joli utekl, nebyl k nalezení a jeden sluha řekl paní ze Springelfeldu, jak se Sára věnovala Jacquesovi. Joliho našel Vojtěch, odevzdal ho Kalinovi a společně ho vrátili zámecké paní. Ta se rozhodla, že si Vojtěcha ponechá jako sloužícího, ustrojila ho do livreje a dovolila mu nosit jídlo, které sám nesní, Sýkorovým. Páni ze Springelfeldu se od té chvíle starají lépe o všechny své chudé poddané.

VII.

Sára řekla, že jí není dobře, a pozvala si k sobě Jacquese. Spřádají spolu plány, jak se dostat do přízně pánů ze Springelfeldu.

VIII.

Všechno za dveřmi slyšela paní ze Springelfeldu a ze šoku se jí přitížilo. Ulehla a byla nemocná 3 týdny. Sáře dala výpověď, a i když vypadala, že je mimo sebe, vnímala, co se kolem ní děje. Všichni bohatí páni odjeli, starala se o ni jen Klárka a paní Marjánka. Když se dověděla o svatbě Kaliny a Klárky, slíbila jim věno. Když jí bylo lépe, dala Vojtěchovi ušít obyčejnější šaty a ptala se ho, čím by chtěl být. Vojtěch byl šťastný, že se může stát doktorem, ale neměl s kým své štěstí sdílet.

IX.

Do zámku přijel strýc pana ze Springelfeldu a s ním hoch Emil. Emil se stal synkem zámeckých pánů a brzy se spřátelil s Vojtěchem. Všichni ve vsi řeší, co se na zámku odehrálo, ale nikdo neví nic jistě. Pan a paní ze Springelfeldu, Emil a služebnictvo odjíždějí na jih do Itálie, kde se má paní doléčit. Vojtěch a Joli zůstávají na zámku.

Doslov

Čtenář rozmlouvá se spisovatelem a ptá se ho na osud jednotlivých postav. Vojtěch studuje na lékaře, Klárka a Kalina se mají rádi a mají dítě, Sára chytla ošklivou nemoc.

- **téma a motiv**

téma: spor Klárky a Sáry o správné oslovení

motiv: písař, hrubián, děvčata, francouzština

- **časoprostor**

prostor: blíže neurčeno; zámek v Čechách, podzámčí – ves u tohoto zámku

čas: neurčený, 19. století

- **kompoziční výstavba**

Děj je vyprávěn chronologicky.

Povídka je rozdělena do devíti kapitol a doslovu.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, povídka

- **vypravěč**

er-forma – vševědoucí vypravěč

- **postava**

Klárka – pomocnice paní Skočdopolové, prostá venkovská dívka, pracovitá, upřímná, chodí jednoduše oblékaná, má dobré srdce – dává jídlo Vojtěchovi, miluje písaře Kalinu

Sára – bývala služebnou i jisté hraběnky, využila příležitosti a nechala se zaměstnat u paní Skočdopolové jako pomocnice s oblékáním, má na starost pejska Joliho, je nafoukaná, nehezká (krásné má pouze husté černé vlasy), manipuluje se svou paní, všemožně shání ženicha, nikdo ji nemá rád

paní Skočdopolová – přemluvila manžela, aby koupil titul, nové jméno (páni ze Springelfeldu), nade vše miluje psíka Joliho a rozmazluje ho, nechává se ovládat Sárrou a módními vlivy, ale v jádru má dobré srdce

pan Skočdopole – své ženě plní všechna přání, ale je rozumnější; utrácí méně peněz, nezavrhuje chudinu, nepoužívá cizí podobu svého jména

Vojtěch – sirotek po vdově Karáskové, přišel o matku a bratra, ujali se ho Sýkorovi a později Skočdopolovi, je oddaný, hodný, skromný, vděčný za pomoc

- **vyprávěcí způsoby**

převažuje pásmo vyprávěče v er-formě

přímá řeč: Sára, Klára

- **typy promluv**

dialog Sáry a Kláry

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

zdrobněliny	<i>Klárka, Klárinka</i>
inverze	<i>matka její chválila ho</i>
slovo z francouzštiny	<i>mamsel, mademoiselle</i>
knižní slovo	<i>kořit se (= uctívat), oslovení panno</i>
expresivní slovo	<i>hrubián</i>
přechodník	<i>chtíc</i>
archaismus	<i>uraziti, odpůrnice</i>

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

hyperbola	<i>Klárku každý miloval</i>
metafora	<i>tím zavřela ústa</i>

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

2. pol. 19. stol. = počátky českého realismu

Božena Němcová (1820 ?, Vídeň – 1862, Praha)

- jedna z nejznámějších českých spisovatelek, zakladatelka novodobé české prózy
  - pocházela z 12 sourozenců, byla půvabná, líbila se mužům
  - rodné jméno Barbora Novotná, později Panklová, matka Terezie vypomáhala ve Vídni, otec Jan Pankl byl panský kočár – vzali se až půl roku po jejím narození
  - jejími rodiči byli pravděpodobně jiní lidé (nejčastěji se uvádí, že matkou byla sestra kněžny Zaháňské Dorothea – nápadná podoba)
  - dětství prožila na Starém bělidle v Ratibořicích, na panství Kateřiny Zaháňské → vliv babičky Marie Magdalény Novotné – odtud inspirace k jejím dílům, životní zkušenosti přenáší do svých děl
  - navštěvovala školu v České Skalici
  - na vychování dána do Chvalkovic do rodiny panského úředníka, zde se začala zajímat o literaturu
  - v 18 letech provdána za Josefa Němce (finanční úředník), který byl o 15 let starší a za své názory často překládán na jiná pracoviště – velmi často se stěhovali (Červený Kostelec, Josefov, Praha, Litomyšl, Domažlice, Nymburk, Liberec) – námět na její cestopisy
  - 4 děti, 3 synové (Hynek, Karel, Jaroslav) a dcera Theodora
  - manželství nebylo šťastné, manžel ji bil
  - měla milence (zřejmě čtyři), neuměla rozumně hospodařit s penězi
  - žila v Praze, živila se praním a úklidem
  - syn Hynek zemřel na tuberkulózu r. 1853, po jeho smrti napsala povídku *Babička*
  - žila v ústraní, objevila se jen na pohřbu K. H. Borovského
  - přátelila se sestrami Rottovými – spisovatelkami Karolinou Světlou a Sofií Podlipskou
  - Němcová se od manžela odstěhovala do Litomyšle – velmi nemocná, vrátila se zpět – předčasně úmrtí
  - život prožila v podstatě v neustálé chudobě; velkolepý pohřeb, pohřbena na Vyšehradě
- začínala básněmi: *Slavné ráno, Ženám českým, Moje vlast*
povídky: *Dobry člověk, Chudí lidé, Chyže pod horami, Karla, Divá Bára, Pan učitel*
pohádky: *Národní báchorky a pověsti, Slovenské pohádky a pověsti*
Babička – 1855, rozsáhlá povídka, světově proslulé dílo o autorčině dětství, které ovlivnila zidealizovaná babička
Pohorská vesnice
cestopisy: *Obrazy z okolí Domažlického, Z Uher, Obrazy ze života slovenského*

- **literární / obecně kulturní kontext**

Počátky českého realismu

Realismus

- umělecký směr, který se odráží ve všech uměleckých odvětvích, lat.: realis = věcný, skutečný
- znaky: pravdivý obraz skutečnosti, různorodost, všestrannost, typizace postav a prostředí, využití všech rovin jazyka
- v Evropě se realismus projevil také jako kritický realismus, naturalismus
- český realismus je specifický: větší ovlivnění politikou, boj za prosazení českého jazyka, kultury a národa

Vývoj českého realismu:

1. počátky realismu (B. Němcová, K. H. Borovský)
2. umělecké skupiny – májovci (Neruda, Hálek), ruchovcí (Čech, Krásnohorská), lumírovci (Vrchlický, Zeyer)
3. realistická literatura – téma venkova (Rais, Stašek, Nováková)

4. realistická historická literatura (Winter, Jirásek)
5. realistické drama (Mrštíkové, Preissová, Stroupežnický)

České země:

Karel Havlíček Borovský (1821–1856)

- český básník, novinář, ekonom, překladatel a politik
- považován za zakladatele české žurnalistiky, satiry a literární kritiky
- v 19 letech vstoupil do semináře, odešel, odjel do Ruska, pracoval tam jako vychovatel
- redaktor a zakladatel Národních novin, které dosáhly velké popularity
- byl vykázan z Prahy a po delší době se i s rodinou usadil v Kutné Hoře, kde vydával časopis Slovan.
- za svou novinářskou činnost je v letech 1851–1855 deportován do tyrolského Brixenu v rakouských Alpách, kde napsal skladby *Tyrolské elegie*, *Král Lávra* a *Křest svatého Vladimíra*
- na pohřbu Božena Němcová údajně položila na Havlíčkovu rakev trnovou korunu jako symbol mučednictví

Josef Kajetán Tyl (1808–1856)

- dramatik, herec-ochotník, novinář, spisovatel, překladatel, organizátor kulturního života, autor české státní hymny
  - nejvýraznější osobnost českého divadla ve 30. a 40. letech 19. století
  - studoval gymnázium v Praze a v Hradci Králové – zde se seznámil s V. K. Klicperou
  - založil *Květy české*, později na *Květy*
  - r. 1833 založil Kajetánské divadlo na Malé Straně (členy byli K. H. Mácha a K. Sabina)
  - byl nazýván „miláček národa“ za své kulturní aktivity pro český národ
  - r. 1851 odešel ke kočovnému divadlu
  - předčasně zemřel ve 48 letech na tuberkulózu v bídě v Plzni
- Strakonický dudák, Fidlovačka, Jan Hus, Krvavé křtiny*

K. J. Erben (1811–1870)

- básník, historik, sběratel lidové slovesnosti (písně, pověsti, pohádky, říkadla), vydavatel staročeských literárních památek, překladatel, novinář
  - studoval práva a filozofii, seznámil se s Fr. Palackým, s nímž pak spolupracoval
  - Erbenovy pohádky jsou zbaveny skoro vesměs místní a časové určenosti. Tím se liší od pohádek B. Němcové, v nichž se naopak odráží konkrétní životní prostředí a situace
- Kytice z pověstí národních, Prostonárodní písně a říkadla, pohádky Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Pták Ohnivák a Liška Ryška*

Světový realismus:

Francie:

Honoré de Balzac – *Lidská komedie*

Guy de Maupassant – *Kulička*

Emile Zola – *Zabiják, Nana*

Anglie:

Charles Dickens – *Oliver Twist, Kronika Pickwickova klubu*

Rusko:

N. V. Gogol – *Revizor*

L. N. Tolstoj – *Vojna a mír, Anna Kareninová*

F. M. Dostojevský – *Zločin a trest, Bratři Karamazovi*

USA:

Mark Twain – *Dobrodružství Toma Sawyera*

Jack London – *Bílý tesák*

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí

- **vysvětlení názvu díla:**

V zámku a v podzámčí – povídka ukazuje bohatý život obyvatel zámku v kontrastu se životem chudých

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Dnešní společnost není rozdělena na šlechtu a poddané, z tohoto pohledu je příběh neaktuální.

- **pravděpodobný adresát:**

Adresátem je kdokoli, koho zajímají vztahy ve společnosti v 19. století.

- **určení smyslu díla:**

Knih má upozornit na rozdíly mezi chudými a bohatými. Chudí se jeví jako charakterově lepší lidé než bohatí.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Povídka byla napsána roku 1856, rok po *Babičce*. Patří k rozsáhlejším dílům Boženy Němcové.

- **tematicky podobné dílo:**

Božena Němcová – *Babička*: děje obou knih se zaměřují na vztahy na vesnici, ukazují rozdíl mezi chudými a bohatými.

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatisací:**

Televizní film se stejným názvem natočil roku 1981 režisér Ludvík Ráža. Paní Skočdopolovou hraje Jana Brejchová. Film odpovídá předloze a je dobře hodnocen.